

Skrobcki, Andrzej

Testament sekretarza królewskiego, historiografa, lekarza i kanonika warmińskiego Joachima Pastoriusa

Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 1-2, 73-92

1973

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

TESTAMENT SEKRETARZA KRÓLEWSKIEGO, HISTORIOGRAFA,
LEKARZA I KANONIKA WARMIŃSKIEGO
JOACHIMA PASTORIUSA

Postać Joachima Pastoriusa, przez dłuższy czas stosunkowo mało znana, stała się w ostatnich latach tematem odrębnej biografii¹. Pastorius był nie tylko wybitnym historykiem, lecz również znakomitym pedagogiem związanym z uczelniami w Elblągu i Gdańsku, dyplomata oraz wykładowcą medycyny. Zostawił po sobie bogatą spuściznę piśmienniczą, obejmującą ponad 250 pozycji, która szybko jednak uległa rozproszeniu i zapomnieniu.

Joachim Pastorius urodził się 15 września 1611 r. w Głogowie na Śląsku. Data urodzin (podobnie jak i śmierci) nie jest u wszystkich biografów jednakowa². Pochodził z niezamożnej rodziny mieszczańskiej; jego ojciec był kaznodzieją w zborze ewangelickim. O matce i rodzeństwie brak jest jakichkolwiek wiadomości. Po ukończeniu szkoły parafialnej i ukończeniu studiów na uniwersytetach w Lipsku i Halle, Pastorius odbył liczne podróże po krajach europejskich, w czasie których utrzymywał się jako guwerner młodych Polaków, synów szlacheckich rodzin

¹ K. Kubik, *Joachim Pastorius, gdański pedagog XVII wieku*, Gdańsk 1970. Zob. też L. Mokrzejcki, *Dyrektor Gimnazjum Elbląskiego Joachim Pastorius (1652—1654) i jego poglądy na historię*, Rocznik Elbląski, t. 4, 1969, ss. 59—83 oraz M. Pawlak, *Dzieje Gimnazjum Elbląskiego w latach 1535—1772*, Olsztyn 1972, ss. 48—49.

² O dacie urodzin Pastoriusa tak pisze K. Kubik, w artykule polemicznym: *W sprawie recenzji pracy „Życie naukowe Gdańska w XVII i XVIII wieku”*, Rocznik Gdański, t. 26, 1967, s. 278: „Data ta jest różnie podawana. I tak zarówno Orgelbrandt w swej *Encyklopedii*, jak również C. Korbut w *Literaturze polskiej*, czy L. Chmaj w szkicu *Ślązacy wśród Braci Polskich* w powołaniu się na Fr. S. Bocka, *Historia Antitrinitarium Maxime Socinianis et Socinianorum...* jako datę urodzenia Pastoriusa przyjmują rok 1610. Inni, jak C. Krollmann w *Altpreussische Biographie*, czy autobiografia Pastoriusa opublikowana przez A. Birch-Hirschfeld, wymieniają dzień 20 września 1611 r. Natomiast P. Czaplewski, historyk dziejów oficjałów gdańskich i pomorskich, jako datę urodzenia Pastoriusa podaje dzień 15 września 1611 r. Dla ścisłości dodajmy, że L. Chmaj w innej znów pracy *Bracia Polscy* również podaje dzień 20 września 1611 r. jako datę urodzenia J. Pastoriusa, mimo że powołuje się na to samo źródło, związane z działalnością Ślązaków, na którego podstawie uzasadniał datę 1610 r. Sprawę tę z dokładnym podaniem źródeł przedstawia ponownie K. Kubik w swojej monografii o Pastoriusie na ss. 9 i 10. S. Kościński w dziele *Słownik lekarzów polskich*, Warszawa 1883, s. 376, przyjmuje za datę urodzin Pastoriusa rok 1610.

protestanckich. Głównym kierunkiem jego zainteresowań naukowych była medycyna i w tej gałęzi wiedzy uzyskał doktorat na uniwersytecie lejdejskim, ale uwagę swoją poświęcał także historii, filozofii, retoryce i teologii.

Rola gubernera, jakiej podjął się Pastorius, umożliwiła mu nie tylko szerokie poznanie świata i zdobycie wiedzy, ale dała mu również okazję do nawiązania znajomości z wybitnymi uczonymi. Po powrocie z podróży naukowych, csiadł w Poznaniu i ożenił się z córką bogatego kupca. Po krótkim pobycie w Gdańsku przeniósł się na Wołyń, gdzie pełnił obowiązki lekarza domowego u możnego rodu Sieniutów. Wojny kozackie zmusiły go do przeniesienia się w 1648 r. do Gdańska, a następnie do Elbląga, gdzie od 1651 r. był wykładowcą historii w miejscowym gimnazjum, praktykującym lekarzem i fizykiem miejskim. Od 1652 r. piastował także urząd dyrektora Gimnazjum Elbląskiego. Po trzyletnim pobycie w Elblągu, Pastorius objął katedrę historii w Gimnazjum Gdańskim. Działalność jego przypadła na okres największego rozkwitu tej uczelni. Dzięki ogólnemu uznaniu, przeszedł wkrótce na służbę królów polskich, jako sekretarz i historiograf. Był on m. in. doradcą króla Jana Kazimierza i protoklantem zawartego ze Szwedami pokoju w Oliwie.

Działalność polityczna uczonego zmusiła go do zrzeczenia się obowiązków wykładowcy w Gimnazjum Gdańskim. Nowe funkcje stały się też zapewne przyczyną przyjęcia innego wyznania, które zresztą w ciągu swego życia zmieniał czterokrotnie. Początkowo ewangelik, sympatyzujący z ruchem arianckim, w Elblągu przystał do kalwinizmu. Potem wrócił do obozu luteranckiego, by pod koniec życia skończyć, jak pisze H. Biegeleisen, „na tustym chlebie katolickim”³.

Po śmierci żony w 1675 r. Pastorius poświęcił się stanowi duchownemu torując sobie drogę do godności kościelnych. Za zasługi położone dla kraju otrzymał z rąk Jana Kazimierza indygenat szlachecki nadany mu uchwałą sejmu 1662 r. wraz z przydomkiem „ab Hirtenberg”, umieszczonym przy nazwisku⁴.

Szlachectwo, przejście na katolicyzm i święcenia kapłańskie otworzyły przed nim jeszcze szersze drzwi do stanowisk i urzędów. Pastorius został kaznodzieją i proboszczem ufundowanej przez Jana III Sobieskiego kaplicy w Gdańsku, następnie proboszczem parafii Św. Wojciecha, dziekanem oraz generalnym oficjałem Gdańska i Pomorza. Był także protonotariuszem papieskim, kanonikiem chełmińskim, włocławskim i warmińskim⁵.

Pod koniec życia, na polecenie królewskie, otrzymał uposażenie, prałaturę i stanowisko kantora kapituły we Fromborku, dokąd przybył 18 stycznia 1681 r. Śmierć Pastoriusa nastąpiła po dłuższych cierpieniach 26 grudnia 1681 r. Zgodnie z własnym życzeniem został pochowany w katedrze fromborskiej, gdzie znajduje się też jego nagrobek i epitafium⁶.

³ K. Kubik, *Joachim Pastorius*, s. 7.

⁴ K. Niesiecki, *Korona polska*, Lwów 1740, ss. 564—565.

⁵ P. Czaplowski, *Wykaz oficjantów gdańskich i pomorskich (1467—1824)*, Rocznik Towarzystwa Naukowego w Toruniu, t. 19, 1912, ss. 77—79; *Nowy Korbut*, t. 3. Warszawa 1965, s. 92 podaje, że Pastorius, poza wymienionymi już godnościami, był kanonikiem kapituły warszawskiej i wrocławskiej.

⁶ Epitafium, do którego Pastorius sam sporządził projekt i wykonał rysunek, znajduje się w prawej nawie bocznej na pierwszym od ołtarza głównego filarze. Jest to prostokątna, czarna tablica, ujęta w lekko profilowane obramienie, u góry nieco wystające, u dołu na narożach ścięte odcinkiem łuku. Na całej tablicy łaćniński biały napis następującej treści:

Wielu faktów z biografii uczonego dotychczas nie wyjaśniono. Nie znana jest dotąd data promocji doktorskiej ani temat rozprawy. Nie wiadomo też, kiedy Pastorius zawarł związek małżeński, kiedy przeszedł na katolicyzm oraz kiedy otrzymał święcenia kapłańskie. Nie wiadomo było dotychczas, ile miał dzieci i jakie były ich dalsze losy⁷.

Pewne światło na stosunki rodzinne Pastoriusa rzuca odnaleziony w aktach Archiwum Diecezji Warmińskiej w Olsztynie poszyt z papierami uczonego. W aktach zatytułowanych *Testamentum Joachimi Pastorii Canonici Varmiensis* znajdują się: akt ostatniej woli zmarłego wraz z dodatkiem do testamentu (kodycylem), kopie tych akt, pięć listów oraz spis wydatków na pogrzeb Pastoriusa. Testament poprzedza napisana własnoręcznie przez uczonego autobiografia⁸, pomyślana pierwotnie jako materiał do mowy pogrzebowej. Autobiografię zamieściła w polskim czasopiśmie archiwistka Iromborska Anneliese Birch-Hirschfeld w 1939 roku⁹. Pozostałych dokumentów dotychczas nie opublikowano.

Testament jest niewątpliwie dokumentem oryginalnym, podpisanym własnoręcznie przez Pastoriusa i potwierdzonym jego pieczęcią. Że testament i wspomniana już autobiografia są autografami świadczy także analiza paleograficzna obu tych dokumentów. Odpowiednią wagę dowodową posiadają również podpisy świadków w testamentencie.

Kopię testamentu sporządził ktoś inny, podobnie jak kopię dodatku. Świadczy o tym zmieniony dukt pisma oraz stosowane skróty. Pismo jest wyraźniejsze, prawie kaligraficzne, i w dużym stopniu ułatwiło ono odczytanie oryginału. Pod względem treści oryginały i kopie nie różnią się w zasadzie między sobą. W górnym, prawym rogu pierwszej strony kopii testamentu widnieje odręczna notatka Pastoriusa: *Copia Testamenti Joachimi Pastorii Cantori Canonici Varmiensis*.

D.O.M. Ex posthumae memoriae Joachimi ab Hirtenbergk Pastorii Protonarii Apostolici, Cantoris Varmien, Archipresbyteri et Officialis Gedanen. Ac per Pomeraniam Gnalis ad S. Adalberti Praepositi, S. R. Mts Secretarii Historiographi. Hunc nascentem Silesia excepit primisq. literarum imbuit rudimentis Domicilium, fortunam Polonia providit, Maturiore aetate ad celebres in Europa transtulit Academiis. Graece Latine egregie doctus scriptis publici juris factis Apud orbem literatum clarus audit Philologus. Polona Historia in Epitome redacta Flori Poloni Author: Ab ordinibus Regni in censum transcriptus equitum Haeresi abiurata Ecclesiae Catholicae ita constanter adhaesit, Ut ad Hierarchiam transiret Ecclesiasticam. Candor insignis probitas morum Suavitas Regum Heroum aequalium amorem gratiam meruit. Dum ad hanc Ecclesiam trimestrem finit mansionem Sacris Christianis munus vitam finivit. 1682 die Festo S. Stephani Protho Martiris.

Zapis różni się nieco od tekstu zamieszczonego w *Inscriptionum sepulcralium in Ecclesia Cathedrali Warmiensi Centuria* (Pastoralblatt für Diözese Ermland, Bd. 13, 1881, s. 57).

Nad tablicą wsparty na ozdobnej wolicie widnieje portret Pastoriusa malowany olejno na blasze, otoczony dekoracją rzeźbiarską. Z lewej strony podobiznę uczonego prezentuje putto, dotykając prawą rączką ramy portretu. Z prawej karta zapisanego papieru, przytrzymywana na krawędzi ozdobną belką. Całość tablicy z obu stron zdobią rzeźbione elementy z pionących żagwi, skierowane płomieniami w dół, oplecione wieńcem z liści laurowych. U dołu epitafium widoczna jest wstęga, na której krzyżują się liście palmowe spięte stylizowaną szyszką.

⁷ K. Kubik, *Joachim Pastorius*, s. 188.

⁸ Tytuł autobiografii brzmi: *Annotatio circa statum suum Joachimi Pastorii Cantoris Canonici Varmiensis circa annum 1680*.

⁹ A. Birch-Hirschfeld, *Autobiografia Joachima Pastoriusa*, Reformacja w Polsce, R. IX—X, 1937—1939, Warszawa 1939—1947, ss. 470—477.

Dodatek do testamentu oraz jego kopia napisane zostały na oddzielnych kartach. Dodatek napisany przez Pastoriusa nie posiada daty; po wielkości i kształcie liter widać wyraźnie, że jego sporządzenie sprawiło piszącemu pewną trudność.

Jak już wspomniano, w papierach po Pastoriusie pozostała także jego korespondencja. Adresatem dwóch spośród pięciu zachowanych listów był niewątpliwie Joachim Pastorius. Pierwszy list, pisany po łacinie, nosi podpis wymienionego w testamencie Jerzego Lobela. Informuje on adresata o ostatnich wydarzeniach politycznych na zachodzie Europy, nie wnosząc jednak nowych danych do biografii uczonego; stąd został w pracy pominięty. Drugi list, którego nadawcą był niejaki Richter, być może oficjał gdański, napisany został po polsku, ale gęsto szpikowany łaciną, informuje o podróżach króla francuskiego Ludwika XIV i zaistniałych wydarzeniach w Prusach Królewskich. Oba listy datowane w Gdańsku 19 października 1681 r., dobitnie świadczą o żywych zainteresowaniach Pastoriusa sprawami publicznymi.

Pozostałe trzy listy dotyczą spraw związanych z egzekucją testamentu i spełnieniem ostatniej woli zmarłego. Ich odbiorcą był kustosz kapituły warmińskiej Jan Zachariasz Szolc¹⁰, a wystawcami biskup warmiński Michał Radziejowski¹¹ i kanonik fromborski Andrzej Zagórny¹². Korespondencję dostojników kościelnych prowadzono w języku polskim i wraz z cytowanym wyżej listem od Richtera należy ona do poloników XVII wieku, jakie przechowały się w zbiorach Archiwum Diecezji Warmińskiej, będąc interesującym przyczynkiem do ówczesnej epistolografii. Listy, które są zaledwie fragmentem lub śladem jakiejś obszerniejszej korespondencji, sprawiają w poszycie wrażenie rzeczy przypadkowej. Ułożono je w porządku chronologicznym.

Równie interesujące źródło o charakterze obyczajowym stanowi zestawienie wydatków na pogrzeb Pastoriusa.

Omówiona spuścizna aktowa po Pastoriusie informuje nas bliżej, o czym już wspomniano, o niektórych momentach życia tego historyka.

Z testamentu wynika jasno, że Pastorius miał dwóch synów: Adriana i młodszego od niego Joachima¹³. Pisząc zaś w dokumencie, „aby pomyślano o losie Joa-

¹⁰ Jan Zachariasz Szolc (1630—1692), jeden z najbardziej zapobiegliwych członków kapituły warmińskiej, doktorat z teologii otrzymał w Krakowie. Był kanonikiem i kustoszem we Fromborku. W latach 1681—1688 piastował godność generalnego wikariusza. W katedrze fromborskiej znajduje się jego epitafium (A. Eichhorn, *Die Prälaten des ermländischen Domcapitels*, Zeitschrift für die Geschichte und Altertumskunde Ermlands, Bd. 3, 1860, s. 625; T. Oracki, *Słownik biograficzny Warmii, Mazur i Powiśla od połowy XV w. do 1945 roku*, Warszawa 1963, ss. 281—282).

¹¹ Michał Stefan Radziejowski (1641—1705), h. Junosza, biskup warmiński (1680—1688), kardynał i prymas Polski.

¹² Andrzej Józef Zagórny, uczył się w Reszlu, od 1670 r. był proboszczem w Olsztynie, a w cztery lata później został proboszczem we Fromborku i kanonikiem w Dobrym Mieście. Zmarł jako kanonik warmiński (od 1686 r.) 5 III 1690 r. (S. Hoppe, *Die Priester der Diözese Ermland*, Frauenburg 1915—1916, s. 535, rękopis w Archiwum Diecezji Warmińskiej w Olsztynie).

¹³ Syn Adrian wymieniony jest na karcie tytułowej gratulacji Izraela Conrada skierowanej do Joachima Pastoriusa: *super nativitate blandi pueri Adriani Pastorii*. Druk ukazał się w Gdańsku w 1655 r. Można by więc przyjąć tę datę za rok urodzenia Adriana. Natomiast Joachimowi poświęcił Pastorius utwór: *Mausoleum regale Joannis Casimiri...* Monasterii Olivensis 1674, s. 2 (Egzemplarz w Bibliotece Gdańskiej PAN, sygn. N1 8400, 8°), dedykując go słowami: *Joachimo ab Hirtenberg Pastorio iuniorie* (K. Kubik, *Joachim Pastorius*, ss. 29, 188 i 206).

chima i pozostałych¹⁴, uczony miał zapewne na myśli jeszcze dwóch innych synów: Adama i Jerzego Adama, o których wspominają ks. Paweł Czaplewski¹⁴ i Anton Eichhorn¹⁵. Adam — pisze m. in. ks. P. Czaplewski — kanonik łowicki, proboszcz suski i dziekan tczewski wyręczał niekiedy swego ojca jako substytut w konsystorzu gdańskim. On to właśnie (co potwierdza w pewnym stopniu dodatek do testamentu) zaopatrzył w dedykację pracę pt. *Historiae Polonae plenioris partes due*, którą ojciec poświęcił biskupowi warmińskiemu Michałowi Radziejowskiemu. Pośmiertna edycja tego dzieła ukazała się w 1685 r. Tak tedy Adam był pierworodnym synem Joachima Pastoriusa, a nie jego krewnym, wbrew temu co pisze Kazimierz Kubik¹⁶.

Jerzy Adam, prawdopodobnie drugi z kolei syn Pastoriusa, wydał pięć ostatnich tomów *Historii Polski* swego ojca. Był protonotariuszem apostolskim, kantorem i kanonikiem w Łęczycy oraz sekretarzem królewskim. W marcu 1693 r. został kanclerzem kijowskim i proboszczem w Czerwińsku. Od lutego 1706 r. był proboszczem w Biskupcu na Warmii i kanonikiem płockim.

Dwaj młodszy synowie Pastoriusa, o których los tak frasował się uczony, to z pewnością wymienieni już Adrian i Joachim. Czy Pastorius miał jeszcze innych synów — nie wiadomo. Miał natomiast dwie córki: Katarzynę i Zuzannę oraz był ojcem zmarłej w styczniu 1659 r. w Gdańsku Anny, która dożyła zaledwie 15 lat. Katarzyna po przejściu na wiarę katolicką, osiadła w klasztorze żukowskim pod Gdańskiem i tam zmarła jako zakonnica w 1723 r.

Zuzanna, po ukończeniu zakładu wychowawczego ss. norbertanek w Żukowie, została damą dworu królowej polskiej Eleonory, żony Michała Korybuta Wiśniowieckiego, wyszła za mąż za Jerzego Bembo i zamieszkała w Innsbrucku¹⁷. Kim był w takim razie wymieniony w testamencie pan Lerchenfeld „ostatni z zięciów”? Czy był mężem Katarzyny przed jej wstąpieniem do zakonu?

Trzeba przyznać, że testament nie wzbogacił zbyt liczby źródeł i przekazów odnośnie do spraw rodzinnych Pastoriusa i wiele wątpliwości nadal pozostało nie wyjaśnionych, choć jeden z faktów biograficznych testament rozstrzyga ponad wszelką wątpliwość. Jest nim data urodzin Pastoriusa: 15 września 1611 r.

Dokument rzuca też pewne światło na osobowość uczonego. Nie ulega wątpliwości, że był to mąż głęboko religijny i uczuciowy, a jego odwoływanie się do wszechmocy i dobroci Boskiej nie jest zwykłym stylistycznym ozdobnikiem. Główną jego troską, przewijającą się przez tekst dokumentu, było jak najlepsze rozliczenie się z należnościami, skrupulatne oddanie długów i myśl o zapewnieniu dzieciom opieki, pomocy materialnej i awansów. Uczciwość, bogobożność, tolerancja i wdzięczność były cechami, które leżały u podstaw jego charakteru i działania. Ten „najuczepszy z mężów, jakich posiadała kapituła fromborska”¹⁸ odnosił się do swego królewskiego patrona z wielką rewerencją.

W korespondencji najbardziej interesujące są listy dotyczące poczyznań synów Pastoriusa, którzy po śmierci ojca *inconvenientia audere*, czyli wazyli się na niezgodę i egzekwowanie swych roszczeń bez zachowania należynej czci, *haud debita*

¹⁴ P. Czaplewski, op. cit., s. 79.

¹⁵ A. Eichhorn, op. cit., s. 625.

¹⁶ K. Kubik, *Joachim Pastorius*, s. 62.

¹⁷ Ibidem, s. 32.

¹⁸ A. Eichhorn, op. cit., s. 626.

prosequendo pietate. Chodziło zapewne o ustalenie praw do ojcowizny i o podział spadku. Sprawa dotarła na dwór króla, którego autorytet miał prawdopodobnie chronić postępowanie egzekutorów przed lekkomyślnością i brakiem rozważy „młodzików”. Wątpliwości może budzić urywek listu mówiący o wydaniu serca, które jakoby było exenterowane, czyli wydobyte na zewnątrz. Należy żałować, że listy nie wyjaśniają bliżej tego faktu.

Publikowane niżej materiały źródłowe przygotowano pod względem edytorskim w myśl wskazówek zawartych w instrukcji wydawniczej Polskiej Akademii Umiejętności¹⁹. Podstawą wydania testamentu oraz dodatku do testamentu są oryginały tych akt.

I.

Frombork 10 listopada 1681

TESTAMENT JOACHIMA PASTORIUSA

Oryginal: Archiwum Diecezji Warmińskiej w Olsztynie (dalej ADWO), Archiwum Kapituły, sygn. I, Lit. F. Nr 15 (t. 14); akt papierowy złożony z dwóch kart o formacie 20,5x33,0 cm, zapisanych czterostronnie. Pismo czytelne, atrament koloru ciemnobrazowego. U dołu ostatniej strony pieczęć sygnetowa odcisnięta w czerwonym laku o wymiarach 1,0x1,5 cm, z zatartym herbem Joachima Pastoriusa oraz podpisy świadków.

In nomine Sanctissimae Trinitatis. Mortalitatís meae non immemor, senectute insuper et ingmentibus subinde morbis stimulor, ut extremam voluntatem, circa dispositionem rerum mearum, testatam faciam. Primo igitur animam meam misericordiae DEI Omnipotentis commendo, ei immortales agens gratias pro multiplicibus beneficiis, quae in me a prima aetate mea contulit: sed inprimis pro ea gratia, qua me ad veram fidem et in Sanctae Ecclesiae Catholicae gremium modis non vulgaribus deduxit. Corporis exuvias in templo Cathedrali Varmiensi¹ non procul ab altari ad cantatorium pertinente, decenter sepeliri opto, ibidemque epitaphium² aliquod marmoreum in pariete poni, quod, spero, indulgebit et permittet Illustrissimus Princeps Episcopus³ et Venerabile Capitulum. Sumptus in sepulturam et epitaphium, tum in elemosynam pro pauperibus, relinquo paratos, 250 minimum aureos in hos usus destinans, et eosdem DD. Executoribus Testamenti⁴, nec non filiis maturioris⁵ iudicii committens, ne alio convertantur si⁶ non sufficient addatur quantum opus. ⁶ Epitaphii⁶ qualiacumque lineamentae reperien-

¹⁻³ *Dopisane na marginesie ręką Pastoriusa.*

¹⁹ Instrukcja wydawnicza dla źródeł historycznych od XVI do połowy XIX wieku, Wrocław 1953.

Za pomoc w tłumaczeniu i adiustacji tekstu łacińskiego składam podziękowanie doktorowi Alojzemu Szorcowi i mgr Jadwidze Truszkowskiej, a za wskazanie źródeł i stałe okazywaną pomoc s. Janinie Meisner, archiwistce Archiwum Diecezji Warmińskiej w Olsztynie.

¹ Kościół katedralny diecezji warmińskiej we Fromborku.

² Mowa o epitafium, zob. wstęp, przyp. 6.

³ Michał Stefan Radziejowski, biskup warmiński w latach 1680—1688.

⁴ Egzekutorami testamentu byli kanonicy kapituły warmińskiej, Jan Zachariasz Szolc, Stanisław Bużeński i Jerzy Kazimierz von Ludinghausen — Wolff (zob. przyp. 29—31).

⁵ Mowa tutaj zapewne o synach: Adamie i Jerzym Adamie (zob. wstęp s. 75).

tur inter schedia mea. Sacrificia pro expiatione peccatorum rite fiant. Serenissimo Regi⁷ humillimas ago gratias pro beneficiis mihi praestitis, eundemque extremis his precibus et nihil posthac rogaturus amplius, supplex oro, ut liberis meis, quos relinquo satis multos, Regale patrociniū non denegēt. Rationes portorii⁸ mecum in Varmiam sumpsit, ut in perfectum eas ordinem redigerem. Si forte hic mea subita mors dispositu Divino oppresserit, filiis relinquo maioribus hanc curam, ut has rationes accurate, secundum quietationes praesentes, ordinent et SR. Mti tradant. Pecunia Regiae sunt apud DD. Administratores portorii Gedanensis. Hoc enim anno pauca ab iis millia accepi. Bonam Imperialium⁹ summam dicti DD. Administratores numerare tenebuntur, quando SR. Majestas mandabit. Scrinium unum cum aliquibus pecuniis Regiis reliqui Gedani penes Rd. P. Joannem Peczeldum¹⁰, cui et alias quasdam res Ecclesiae Prangoviensis¹¹, et Szczodroviensis¹² commissi obsignatas. Hoc porro certa fide, et tanquam ad Judicem Deum brevi iturus, affirmo, me de pecuniis Regiis nec obulum¹³ unum intervertisse, imo necdum stipendium integrum hactenus accepisse. Reditis SR. Mti rationibus, quietationes pro DD. Administratoribus ab eadem S. Mte Regio impetranda sunt. Post S.R. Mtatē Dominum meum clementissimum, cujus gratiae aliquot dedicationibus litavi, gratias ago Patronis, qui bene de me sunt meriti. Illustrissimis DD. Episcopis Vladislaviensi¹⁴, et Varmiensi, nec non Illustrissimo Domino Stanislaw Premislensi Episcopo¹⁵, qui singularem mihi et filiis meis duobus gratiam exhibuit, et ut puto ac spero porro exhibebit toti domui meae. Quod et de caeteris quos pronominavi, mihi polliceor. Oratum etiam volo Illustrissimum

⁶ Chodzi tutaj prawdopodobnie o tekst łacińskiej sentencji umieszczonej na karcie papieru obok portretu epitafijnego Pastoriusa. Brzmi on następująco: Si mihi, magne Deus, Vito sol lucidus omni sim Flos qui Solem spectat ubique suum — Bądź mi Wielki Boże jasnym słońcem żywotem mojego, ja zaś kwiatkiem ku słońcu temu ciągle zwróconym (K. Kubik, op. cit., s. 41).

⁷ Jan III Sobieski, król polski.

⁸ Urząd portorii w Gdańsku — komora palowa, urząd celny. W komorze palowej zgłaszano spis wiezionych statkiem towarów. Stuzył on za podstawę wymiarzania cła. Od 1585 r. dochodami z palowego Gdańsk musiał dzielić się z królem polskim. Pracę komory kierowało trzech „panów palowych” oraz od 1632 r. królewski komisarz palowy (zob. E. Cieślak, Miasto wierne Rzeczypospolitej, Warszawa 1959, ss. 27—29).

⁹ Imperiały — monety w XVII wieku spotykane wyjątkowo.

¹⁰ Jan Peczeld — oficjal gdański?.

¹¹ Pręgowo Dolne, pow. Pruszcz Gdański. Niegdyś wieś kościelna, własność katolickiej kaplicy królewskiej w Gdańsku (Słownik geograficzny Królestwa Polskiego, Warszawa 1888, t. 9, ss. 20—30).

¹² Szczodrowo, wieś chłopska w pow. kościerskim. Kościół w Szczodrowie był filią parafii skarszewskiej (Słownik geograficzny 1890, t. 11, ss. 857—858).

¹³ Obol — w starożytnej Grecji drobna moneta ateńska. Słowo użyte w przeżnośni.

¹⁴ Bonawentura Madaliński, biskup włocławski w latach 1674—1691. Jemu to Fastorius dedykował utwór Poemata sacra. Accesserunt alia nonnulla ad illustr. et reverend. dominum Dn Bonaventuram de Niedzielno Madaliński Nominatum Episc. Metensem..., Olivensis 1673, s. 60. Egzemplarze utworu znajdują się w Bibliotece Uniwersytetu Jagiellońskiego, sygn. 5581 i sygn. 96030 I z defekt., ss. 1—48, 57—60 i w Bibliotece PAN w Kórniku pod sygn. 12246, (K. Kubik, Joachim Pastorius, s. 208).

¹⁵ Jan Stanisław Zbąski, biskup przemyski w latach 1676—1688, a w latach 1688—1697 biskup warmiński.

D. Witwicium, Episcopum Luceoniensis¹⁶ nominatum, ut ea dem, qua me complexus est gratia, complectatur posteros meos. Debita signa relinquo, exsolvenda sunt absque mora. Servis etiam pro meritorum ratione satisfaciendum unius inprimis, qui diutius caeteris servivit ratio habenda. Ex bonis, qua relinquo, satisfactio fieri debet filibus¹⁷ secundum ordinationem in actis Skarszeviensibus¹⁸ hos anno 1681 factam: etiam D. Lerchenfeldio genero postremo fides servanda, dum et ipse uxori suae inscribat, que ex jure debet. Quam prima natu filia Catharina¹⁹ accipere debet, certo loco collocanda sunt, ne pereant. Caetera bona mobilia et immobilia (exceptis que expresse praemissa sunt) cedent filijs²⁰ meis, qui cum omnes sint majorenes, minorennium tanto major cura habenda est, ne injuria ipsis fiat. Multa enim in maiores natu impendi. Adhortor vero et sub benedictione paterna praecipio omnibus, ut concordiam inter se servent, et fraternam caritate se mutuo prosequantur, non suum privatum modo sed et familiae^b bonum spectent, eiusque existimationi et honori quam flagrantissime consulant. Si quis filiorum indecenter^b rixose, inique, aut prodigese gesserit, is poenam Divinam certo expectet. Ex bibliotheca mea volo, ut opera S. Ambrosii²¹ et S. Chrysostomi²² applicentur Bibliothecae Cathedrae Varmiensi, si ibi non extant. Si extant dentur alia, quae desiderantur ibi. Tum vero opera^c S. Chrysostomi dentur Collegio Rdd. p. p. Schotlandensium^{c 23}. Medici possunt vendi, Graeci pariter autores, quos multos habeo editionis Stephani²⁴, caro semper aestimatos. De reliquis libera sit voluntas filiorum. Opto tamen ut Sacerdotes Theologos orthodoxos retineant, reliquos acatholicos vendant. Nam et Roma id ita iussit fieri. Manuscripta non pauca mei operis relinquo, quarum aliqua bene limata in publicum edi, paternae et suae gloriae, sed magis Divinae interesse credant filii. Sacras inprimis epistolas, Carmina et Literas selectas nollem in tenebris putrescere. Inscribebantur Patronis. Pars historiae D. Bekensteinio²⁵ commissa (pro qua 40 Imperiales dare promisit) dedicari debet Illustrissimo D. Radziejovio Episcopo Varmiensi Principi Imperii. Carmina Sacra cum peplu Sarmatico²⁶, quod multum

^{b-b} Dopisane między wierszami ręką Pastoriusa

^{c-c} Dopisane między wierszami ręką Pastoriusa

¹⁶ Jan Stanisław Witwicki, biskup nominat łucki w latach 1681—1688.

¹⁷ Mowa o córkach Pastoriusa Katarzynie i Zuzannie (zob. wstęp s. 75).

¹⁸ Chodzi tutaj o zapis na rzecz córek, jakiego Pastorius dokonał w księgach sądowych grodu skarszewskiego, położonego w pow. kościerskim.

¹⁹ Katarzyna, najstarsza córka Pastoriusa, zakonnica w klasztorze żukowskim zob. wstęp s. 75).

²⁰ Mowa o najmłodszych synach Pastoriusa, o których nic pewnego powiedzieć nie można (zob. wstęp s. 74).

²¹ Św. Ambroży (ok. 340—397), ojciec Kościoła, biskup Mediolanu, autor hymnu *Te Deum* (Ambrosianus hymnus).

²² Św. Chryzostom (+407), ojciec Kościoła, patriarcha Konstantynopola, autor dzieł religijnych i tłumacz listów Św. Pawła.

²³ Stare Szkoły pod Gdańskiem. Istniało tam kolegium jezuickie od 1621 r.

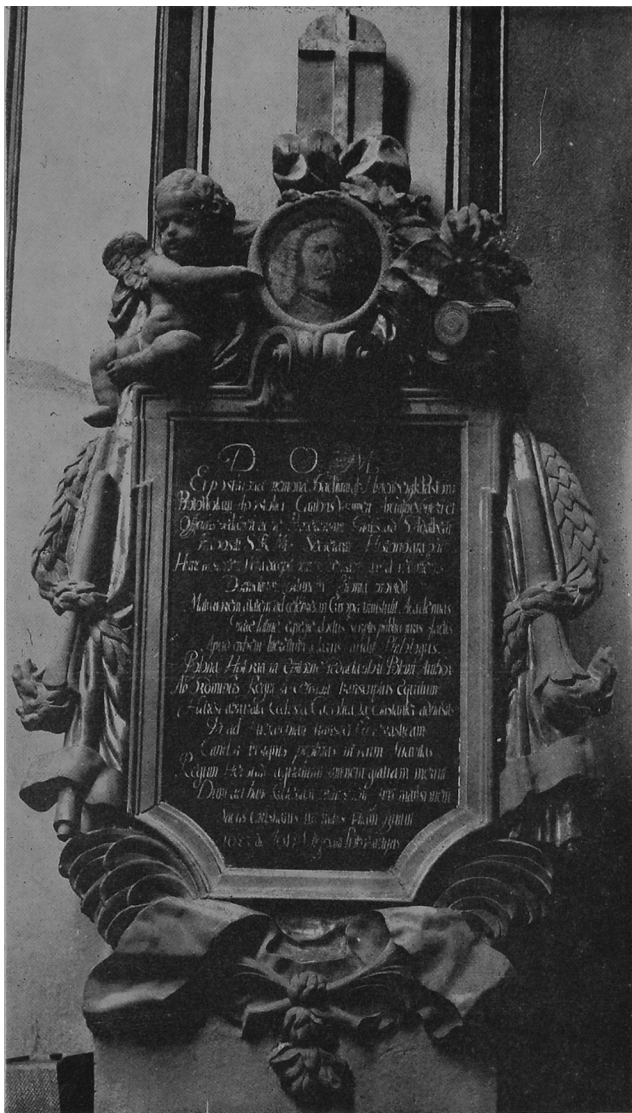
²⁴ Stephanus, wł. Estienne, z rodziny francuskich drukarzy, wydawców i humanistów w Paryżu i Genewie (*Encyklopedia wiedzy o książce*, pod red. A. Birkenmajera, Wrocław — Warszawa — Kraków 1971, s. 675).

²⁵ Beckenstein Szymon, księgarz i nakładca gdański, działat bardzo wszechstronnie i aktywnie w ostatnim dwudziestoleciu XVII w. Był m.in. nakładcą druku podręczników do języka polskiego.

²⁶ *Carmina Sacra cum Peplu Sarmatico* — Pieśni święte z Płaszczem sarmackim. W bibliografii pism Pastoriusa podanej przez K. Kubik a figurują dwa

Ryc. 1. Podobizna Pastoriusa z epitafium we Fromborku

Ryc. 2. Epitafium Pastoriusa w katedrze fromborskiej

Memoriale
Expensarum sub memoris Rodryca naszego

Traczom — — — — —	zlotych — 22.
Tym co obciessiwaly drewo — —	24 fl.
Tym co je wozily — — — —	9 fl.
Slusarzowi za nowe zamki zawiesi ce — — — — —	7 fl.
Sklarzowi — — — — —	6 fl.
Ciestom od roboty — — — —	7 fl.
Mularzowi od roboty — — — —	4 fl.
Summa —	79 fl.

Ryc. 5. Rachunek za koszty pogrzebu Pastoriusa

auxi Illustrissimo D. Vladislaviensi Episcopo. Alia quadam pro subitu. Inprimis colant liberi mei Illustrissimum D. Palatinum Pomerianiam Comitem a Dönhoffium²⁷ et ad eius consilium atque patrocinium in rebus gravioribus confugiant. Quem oro et obsecro, ut gratiam eis suam non denegat. Pariter rogo amplissimum Virum D. Joannem Nixdorffium²⁸, ut posteros meos consilio bono juvare dignetur, et ad concordiam amoremque semper illos ducat. Testamenti hujus (in quo tamen, si Deus me diutius vivere voluerit, mutandi, addendi, demendique potestatem mihi reservo) tabulas commitendas duco tribus perillustribus D. Canonicis Varmiensis, nempe perillustri D. Custodi²⁹, perillustri D. Buzinio³⁰, perillustri D. Wolffio³¹, quos summopere rogo atque oro, ut hanc piam ac amicam operam mihi non denegent, et quicquid in bonum liberorum meorum cedere posse viderint, id pro viribus suis praestare et exequi dignentur. Deus erit Remerator. His^d tribus executoribus adjungendum esse censeo Seniore filium Decanum Dersaviensem^d item^e adjungo alterum filium Adrianum^{e32}. Commendo Successoribus meis duos amicos Rd. Alexium Lamsheft³³, et eruditissimum D. Georgium Lobelium³⁴ qui ambo mihi et illis insignem semper amorem et gratificandi studium testati sunt, digni omni favore. Eos^f et post fata mea omnem gratam atque utilem operam posteris meis esse exhibituros, non dubito. Thorunii apud DD. Braxatores habeo adhuc aliquam summulam pecuniae ipsis ante multos annos concreditae. In eundam sunt cum illis rationes, et quod relinquam est, repetendum. Quam ad rem auxiliabitur D. Daniel Wachslagerus³⁵ vetus amicus meus. Quem uti et omnes

^{d-e} Dopisane między wierszami ręką Pastoriusa

^e Dopisane na marginesie ręką Pastoriusa

^f Skreślono: nec.

^g Wyraz napisany nad skreślonym nec.

wydania ostatniego z utworów: *Peplum sarmaticum seu de praecipuis quibusdam Pol. Principibus et proceribus, Gedani 1673, 12°* oraz *Peplum Sarmaticum...*, *Dantisci 1645, 4°* (K. Kubik, Joachim Pastorius, s. 208).

²⁷ Władysław Denhoff, wojewoda pomorski w latach 1677—1683. Brał żywy udział w życiu politycznym Prus Królewskich. Długoletni towarzysz broni Jana III Sobieskiego; poległ w bitwie pod Parkanami 7 X 1683 r. (P. Czaplowski, Senatorowie świeccy, podskarbiowie i starostowie Prus Królewskich 1454—1772, *Rocznik Towarzystwa Naukowego w Toruniu*, t. 26—28 (1919—1921), Toruń 1921; *Polski słownik biograficzny*, t. 5, Kraków 1939—1946, ss. 117—118).

²⁸ Jan Nixdorf (1625—1697), rajca miasta Gdańska, biegły prawnik i autor prac z zakresu historii oraz prawodawstwa polskiego (L. Pauli, Jan Nixdorf, gdański prawnik (1625—1697), *Rocznik Gdański*, t. 14, 1955, ss. 285—302; *Encyklopedia Powszechna*, t. 3, Warszawa 1860, s. 324).

²⁹ Kustoszem kapituły był podówczas Jan Zachariasz Szolc. Zob. przypis. 10.

³⁰ Stanisław Bużewski, doktor praw, sekretarz królewski, kanonik warszawski, gnieźnieński, krakowski i dziekan kapituły warmińskiej. W czasie nieobecności biskupa sprawował najwyższą władzę w biskupstwie. Zmarł 5 IV 1692 r. (S. Hoppe, *op. cit.*, ss. 76—77).

³¹ Jerzy Kazimierz von Ludinghausen-Wolff, dziekan i kanonik warmiński. Zmarł 31 XII 1705 r. (A. Eichhorn, *op. cit.*, ss. 377—378).

³² Adrian... (zob. wstęp, s. 75).

³³ Jan Aleksius Lamsheft (Lamshöfft), ur. w Barczewie w 1648 r. studiował w Reszlu, kanonik w Dobrym Mieście. Zmarł około 1710 r. (S. Hoppe, *op. cit.*, s. 294).

³⁴ Jerzy Lobeł.

³⁵ Daniel Wachslager, burmistrz m. Torunia i burgrabia królewski. Zmarł w 1689 r. w wieku 65 lat. W jednym ze swoich listów Pastorius nazywa Wachslagera najczcigodniejszym przyjacielem „amico honoratissimo”. Rodzina Wach-

alios amicos^h spiritualis et secularis status^h mihi fidei affectu cognitos DEO Optimo Maximo commendo. Infidis, et omnibus inimicis ignosco ex animo et meliorem mentem precor. DO. Patronis et Collegis vale dico omnia prosperrima a DEO Optimo Maximo precans et pro favoribus maximas agens gratias. Scribebam Fraurburgi³⁶ in lecto X Novembri anno 1681.

Joachimus Pastorius, Canonicus Varmiensis, natus anno 1611 medio Septembri.

[Pieczęć]

Hoc scriptum esse testamentum et ultimam voluntatem Reverendissimi et P. D. ab Hirtenberg Pastorii Cantori et Canonici Varmiensis ego infrascriptus ad id vocatus et rogatus testor Laurentius Lemke³⁷ ad Sed. Vic. S. Apl. [...] Notarius Publ. et V. C. V. Secretarius mpp. Anno 1681 die 28 Novembris.

Idem ego testo et subscribo Joannes Alexius Lamshefft E. V. V. mpp.

Ego Joannes Jacobus Hoffman ac Leichtenstern³⁸ Canonicus Varmiensis tamquam testis rogatus et requisitus subscribo mpp.

In [ee] testor Joannes Kober³⁹ Archipresbiter Parochiae Fraurburgensis requisitus [mpp].

Tłumaczenie

W imię Trójcy Przenajświętszej! Pomny swej śmiertelności oraz przynaglony wiekiem i coraz częstszymi chorobami, czynię świadectwo ostatniej woli odnośnie do dyspozycji moich rzeczy. Wpierw zatem polecam duszę moją miłosierdziu Boga Wszzechmogącego, jemu czyniąc wiekuiste dzięki za wielorakie dobrodziejstwa od najmłodszych lat doznawane, lecz przede wszystkim za Jego łaskę, która w niezwykły sposób doprowadziła mnie do prawdziwej wiary na łono Kościoła katolickiego. Pragnę, aby moje doczesne szczątki złożono w sposób uroczysty w kościele katedralnym Warmii, niedaleko od ołtarza, przy chórze, i tamże w ścianie wzniesiono jakieś epitafium z marmuru, na co, mam nadzieję, wyrazi zgodę i przyzwoli Najdostojniejszy Książę Biskup i Czcigodna Kapituła. Na pogrzeb i epitafium, dalek ja jałmużnę dla biednych, przeznaczam w gotówce co najmniej 250 złotych i polecam je panom egzekutorom testamentu oraz synom bardziej dojrzałym, aby nie zużyli ich na inny cel, a jeśli coś zabraknie, dodali ile będzie trzeba. Niech będzie obmyślone jakieś epitafium znalezione w moich papierach. Niech zgodnie

^{h-h} *Dopisane na marginesie ręką Pastoriusa.*

schlagerów należała do patrycjatu toruńskiego, której ślady odnajduje się w XV wieku (G. G. Dittmann, Beiträge zur Geschichte der Stadt Thorn aus guten zuverlässigen Quellen gesammelt von... (przedruk Hamburg 1970), s. 79; A. Semrau, Die Grabdenkmäler der Marienkirche zu Thorn, Thorn 1892, s. 14; K. Kubik, Joachim Pastorius, s. 207).

³⁶ *Frombork, siedziba kapituły warmińskiej.*

³⁷ *Jan Jakub Hoffmann, kapelan nadworny biskupa kijowskiego Tomasza Ujejskiego. Sekretarz kapituły warmińskiej od 1664 r. Zmarł 5 VI 1691 r. (A. Eichhorn, op. cit., s. 588).*

³⁸ *Jan Jakub Hoffmann von Leichtenstern (Lichtenstern), kanonik warmiński w latach 1697—1700 (S. Hoppe, op. cit., s. 205).*

³⁹ *Jan Ernest Tadeusz Kober, wikariusz katedry fromborskiej, prezentowany na proboszcza parafii we Fromborku 25 I 1674 r. Był także notariuszem publicznym (notarius publicus) czyli rejentem. Zmarł 16 I 1685 r. (S. Hoppe, op. cit., s. 255).*

ze zwyczajem złożona zostanie ofiara za przebłaganie grzechów. Najłaskawszemu Królowi pokornie składam dzięki za okazane mi dobrodziejstwa i w tej ostatniej prośbie o jedno tylko pokornie proszę, aby dzieciom moim, których dość dużo pozostawiam, nie odmówił królewskiej opieki. Rachunki portorium zabrałem ze sobą na Warmię, aby doprowadzić je do doskonałego porządku. Jeśli przypadkowa i nagła śmierć pochwyli mnie z woli Bożej, starszym synom pozostawiam tę troskę, aby rachunki dokładnie według pokwitowań uporządkowali i przekazali Jego Królewskiej Mości. Pieniądze królewskie znajdują się u panów administratorów cła gdańskiego. W tym bowiem roku otrzymałem od nich kilka tysięcy. Znaczną sumę imperialów wspomniani panowie administratorzy zobowiązani są wypłacić, skoro król zleci. Skrzynię jedną z pewną kwotą królewską pozostawiłem w Gdańsku u wielbnego Ojca Jana Peczelda, któremu przekazałem i inne rzeczy opieczętowane kościoła w Pręgowie i Szczodrowie. Z czystym sumieniem, jako ten, który wybiera się wkrótce na sąd Boży, oświadczam, że z pieniędzy królewskich nie sprzeniewierzyłem nawet obola, wręcz przeciwnie, dotychczas nie otrzymałem jeszcze pełnego wynagrodzenia. Zdając Jego Królewskiej Mości rachunki, należy od tejsze Królewskiej Mości zażądać pokwitowania dla panów administratorów. Po Królu, Panu mym Najłaskawszym, którego łaskę upraszałem kilkoma dedykacjami, składam dzięki protektorom, którzy dobrze mi się przysłużyli. Najdostojniejszym Panom Biskupom Włocławskiemu i Warmińskiemu, jak i Najdostojniejszemu Panu Stanisławowi [Zbąskiemu], biskupowi przemyskiemu, który mi osobiście, jak i obu moim synom łaskę okazał, co jak sądzę i spodziewam się, nadal całej mojej rodzinie wyświadczać będzie. Spodziewam się tego samego i od pozostałych, których wymienię. Prosić chcę także Najdostojniejszego Pana Witwickiego, biskupa nominata łuckiego, aby tą samą łaską, którą mnie darzył, objął również i moich następców. Pozostałe należne dowody zobowiązań trzeba wypełnić bez zwłoki. Także sługom należy wynagrodzić proporcjonalnie do zasług, temu przede wszystkim, który dłużej od innych służył. Z dóbr, które pozostawiam, należy wypłacić rekompensatę córkom, stosownie do rozporządzenia zawartego w aktach skarszewskich, z tego roku 1681. Również Panu Lerchenfeldowi, ostatniemu z zięciów, należy dochować obietnicy, gdyż i on swojej żonie zapisał to, co się z prawa należy. To co powinna otrzymać córka pierworodna, Katarzyna, należy ulokować w pewnym miejscu, aby nie przepadło. Pozostałe dobra ruchome i nieruchome (z wyjątkiem tych, które zostały wyszczególnione) niech przejdą na moich synów; nie wszyscy są pełnoletni, należy o nich właśnie szczególnie zadbać, aby nie działa im się krzywdą. Wiele bowiem na starszych wiekiem wydałem. Nawołuję zaś i pod błogosławieństwem ojcowskim polecam wszystkim, aby zachowali między sobą zgodę i darzyli siebie wzajemnie braterską miłością; niech baczą nie tylko na osobiste, ale i na rodziny dobro i niech jak najgorliwiej zabiegają o jej poważanie i honor. Jeśli któryś z synów będzie się prowadzić nieprzystojnie, kłóliwie, niegodziwie lub rozrzutnie, to kary boskiej z pewnością oczekiwać może. Z biblioteki mojej chcę przekazać bibliotece katedry warmińskiej dzieła św. Ambrożego i św. Chryzostoma, jeśli ich tam nie ma. Jeśli są, to dać inne, na które jest tam zapotrzebowanie. Dzieła św. Chryzostoma należy przekazać Kolegium Wielebnych Ojców [Jezuitów] w Starych Szkotach. Dzieła o treści medycznej mogą być sprzedane, podobnie jak książki autorów greckich, których posiadam wiele wydań Stephana, zawsze mile ocenianych. Co do pozostałych książek, pozostawiam wolną rękę synom. Pragnę jednak, aby [dzieła] kapłanów teologów prawowiernych pozostały,

a resztę, niekatolików, sprzedano, bowiem i Rzym poleca w ten sposób postąpić. Pozostawiam nie mało rękopisów mego pióra, z których nie jeden dobrze wygładzony opublikowałem na chwałę Ojczyzny i swoją, a raczej Bożą, powierzam je synom, by nie zaginęły. Świętości w pierwszych listach, pieśniach i wybranych rękopisach, nie chciałbym, aby zgniły w ciemnościach. Niech będą przypisane Patronom. Część historii poruczona Panu Beckensteinowi (za którą obiecał dać 40 imperialów), należy dedykować Najdostojniejszemu Panu Radziejowskiemu, biskupowi warmińskiemu, księciu Cesarstwa. Święte Pieśni z Płaszczem Sarmackim, który znacznie powiększyłem, Najdostojniejszemu Panu, biskupowi włocławskiemu. Inne podobnie, zależnie od uznania. Przede wszystkim niech moje dzieci szanują Najdostojniejszego Pana Wojewodę pomorskiego, hrabiego Denhoffa, i do jego rady i opieki uciekają się w ważniejszych sprawach. Jego prośbę i błagam, aby swojej łaski im nie odmówił. Następnie proszę znakomitego męża, Pana Jana Nixdorffa, aby potomkom moim zechciał służyć dobrą radą i do zgody oraz miłości zawsze ich sprowadzał. Testamentu tego (w którym jednak zastrzegam sobie prawo zmiany, dodania lub sprostowania, jeśli Bóg pozwoli mi dłużej żyć), wykonany odpis przekazuję trzem Najdostojniejszym Panom Kanonikom Warmińskim, a mianowicie: Najdostojniejszemu Panu Kustoszowi, Najdostojniejszemu Panu Bużeńskiemu, Najdostojniejszemu Panu Wolffowi, których usilnie proszę i błagam, aby nie odmówili mi tej przyjacielskiej i pobożnej posługi, a jeśli uważają, że cokolwiek na rzecz moich dzieci zdziałać można, niech to według swoich możliwości raczą wyświadczyć i sprawić. Bóg będzie Wynagrodzicielem. Sądzę, że owym trzem egzekutorom winien być dany do pomocy starszy syn, dziekan tczewski, przeto daję do pomocy drugiego syna Adriana. Moim spadkobiercom polecam dwóch przyjaciół: Wielce Szanownego Pana Aleksego Lamsheffta i najuczestszego Pana Jerzego Lobela, którzy obaj godni są wszelkiej życzliwości, jako że i mnie i im [tj. spadkobiercom] świadczyli zawsze i wielką miłość i wdzięczność. Nie wątpię, że po mojej śmierci okażą oni moim potomkom miłą i pożyteczną usługę. W Toruniu u Panów Piwowarów mam ciągle jeszcze pewną sumkę pieniędzy, którą im przed kilkoma laty powierzyłem. W niej są także ich pieniądze, a z tego co pozostanie, domagać się zwrotu. W sprawie tej dopomoże stary mój przyjaciel Pan Daniel Wachslagerus. Jego i wszystkich moich przyjaciół, duchownego i świeckiego stanu, znanych ze swego stałego dla mnie uczucia, polecam Bogu Najlepszeemu i Wszchemogącemu. Niewiernym i wszystkim wrogom przebaczam z całego serca i życzę im lepszej myśli. Panów Protektorów i Kolegów żegnam, prosząc Boga Najlepszego i Wszchemogącego wszelkiej dla nich pomyślności, a za wielką ich przychyłność składam dzięki. Pisałem we Fromborku, w łożu, 10 listopada roku 1681.

Joachim Pastorius, kanonik warmiński, urodzony w połowie września 1611 r.

Pismo jest testamentem i ostatnią wolą Najczcigodniejszego i Najświętniejszego Pana Pastoriusa ab Hirtenberg, kantora i kanonika warmińskiego, co ja niżej podpisany, wezwany w tym celu i proszony świadek Wawrzyniec Lemke, wikariusz siedziby apostołskiej, rejent i sekretarz czcigodnej Kapituły Warmińskiej własnoręcznie stwierdzam, dnia 28 listopada 1681 r.

Potwierdzam to i własnoręcznie podpisuję, Jan Aleksius Lamshefft, wikariusz Kościoła warmińskiego.

Ja, Jan Jakub Hoffman z Leichtenstern, kanonik warmiński, proszony i wezwany na świadectwo, ręką własną podpisuję.

Wezwany świadek, Jan Kober, archiprezbiter parafii fromborskiej, własnoręcznie stwierdzam.

2.

Frombork 1681 r.

DODATEK DO TESTAMENTU JOACHIMA PASTORIUSA

Oryginał: ADWO, Archiwum Kapitulne, sygn. I, Lit. F. Nr 15 (t. 14); karta papierowa o wymiarach 15,9×19,6 cm, zapisana obustronnie. Pismo czytelne, atrament koloru ciemno-brązowego.

Quandoquidem vitae finem magis magisque apropinquare sentio, pauca haec ad testamentum addo. 1. Ad sepulturam et epitaphium adsignavi summam nimis magnam, eum iam intelligam ex optimae fidei hominibus posse epitaphium longe minori pretio comparari. Eo modo accrescere aliquid potest miseris haec redibus. 2. Elbingensem parochiam Sacra Regiae Majestatis¹ Dominus meus clementissimus voluit omnino mihi conferri, et ea de re scripsit gratiosissime ad Illustrimum Principem Episcopum² meum, qui ut puto ac spero, facile annuet, nec D. Parochus Appel³ recusabit resignare, cum dudum ita quarat [gravat?] Quin vero DEO Optimo Maximo me hinc avocare placet, rogo nihil posthac in terris rogaturus, ut mei loco promoveatur excepto unus ex filiis meis. 3. Hystoriae⁴, quam Illustrimi Principi destinavi, faciat filius primogenitus⁵ dedicationem iustam praefigi. 4. Uni filiorum resignavi in animo, mox et reipsa resignabo, praepositurae S. Alberti⁶. Spero Illustrissimum D. Episcopum Vladislaviensem⁷ non fore contrarium, ob varios respectus, et inprimis, quod multa illuc de meo impenderim, quod omnes

Joachimus Pastorius. mpp.

^a Optarim vehementer, ut unus ex minoribus filiis gratia Illustrimi et Venerabilis Capituli promoveatur ad stipendium aliquod.^a Ut Adrianus⁸ filius ad bonum aliquod matrimonium omni studio promoveatur, meum ingens desiderium est. Sed et Joachim⁹ et caeteris prospiciatur. Priori natu filio omnem gratiam Dei et hominum precor, uti promotori futuro caeterorum.

^{a-a} Zdanie umieszczone na marginesie kopii dodatku. Brak tego zdania w oryginalne.

¹ Jan III Sobieski.

² Michał Stefan Radziejowski, biskup warmiński w latach 1680—1688.

³ Franciszek Augustyn Appel, doktor obojga praw, kanonik gnieźnieński, proboszcz parafii Św. Mikołaja w Elblągu od 1663 r. (C. E. Rhode, *Presbyteriologia Elbingensis*. Herausg. von W. H u b a t s c h, Hamburg 1970, s. 250).

⁴ Mowa o dziele: *Historiae Poloniae plenioris partes due, które Pastorius poświęcił biskupowi Radziejowskiemu* (zob. wstęp, s. 75).

⁵ Pierworodnym synem Pastoriusa był Adam, kanonik łowicki, proboszcz suski i dziekan tczewski (zob. wstęp, s. 75).

⁶ Kościół Św. Wojciecha w Gdańsku, którego Pastorius był proboszczem (zob. wstęp, s. 72).

⁷ Bonawentura Madaliński, biskup włocławski w latach 1674—1691.

⁸ Adrian, jeden z młodszych synów Pastoriusa (zob. wstęp, s. 74).

⁹ Joachim, jeden z młodszych synów Pastoriusa (zob. wstęp, s. 74).

Tłumaczenie

Ponieważ czuję coraz bardziej zbliżający się koniec życia, trochę do testamentu dodaję. 1. Na pochówek i epitafium przeznaczyłem zbyt wielką kwotę, od ludzi bowiem godnych zaufania dowiedziałem się, że epitafium można zrobić za cenę znacznie mniejszą. Tym samym może wzrosnąć [spadek] biednym spadkobiercom. 2. Król Pan mój Najłaskawszy zechciał mnie w całości obdarzyć parafią elbląską, i w tej sprawie pisał najuczynniej do Najdostojniejszego Księcia Biskupa mego, który jak mi nie mam i spodziewam się, łatwo by na to przyzwolił, również Pan Proboszcz Appel sprzeciwił się swojej rezygnacji, jak długo czerpałby z tego zyski. Jeśli zaś Bogu Najlepszemu i Wszechmogącemu spodoba się mnie stąd wezwać, proszę, o nic poza tym na ziemi nie suplikując, aby na moje miejsce powołano wyjątkowo jednego z moich synów. 3. Historię, którą Najdostojniejszemu Księciu przeznaczyłem, syn pierworodny postara się zaopatrzyć w należyłą dedykację. 4. Na rzecz jednego z synów w myśli już zrezygnowałem, a wnet uczynię to i w rzeczywistości: z prepozytury św. Wojciecha. Mam nadzieję, że najdostojniejszy Biskup Włocławski nie będzie temu przeciwny z różnych względów, przede wszystkim dlatego, że wiele w nią włożyłem ze swego, o czym wszyscy wiedzą. Pragnąłbym gorąco, aby jednemu z moich młodszych synów z łaskawości Dostojnej i Czcigodnej Kapituły przydzielono jakieś stypendium.

Joachim Pastorius

Moim ogromnym pragnieniem jest, aby wszelkimi wysiłkami dopomóc memu synowi Adrianowi do zawarcia jakiegoś dobrego małżeństwa. Również, aby pomyślano o losie Joachima i pozostałych. Najstarszemu synowi, jako temu, który w przyszłości ma zadbać o los pozostałych, przyzywam wszelkie łaski boskie i ludzkie.

3.

Gdańsk 19 listopada 1681

RICHTER, PRAWDOPODOBNIJE OFICJAŁ GDAŃSKI, DO JOACHIMA PASTORIUSA.

Richter informuje o staraniach wokół rekomendacji na dworze francuskim któregoś z synów Pastoriusa, zdaje sprawę z postępów budowy kaplicy królewskiej w Gdańsku oraz donosi o wydarzeniach publicznych w Prusach Królewskich.

Oryginał: ADWO, Archiwum Kapitulne, sygn. I, Lit. F. Nr 15; (t. 14); dwie karty papierowe o rozmiarach 14,8x20,0 cm, zapisane czterostronnie. Pismo wyraźne, atrament koloru ciemnobrązowego.

Perillustris ac Reverendissime Domine etc. Wielce dziękuję WPanu za odeślanie listów do Księęcia JM¹, nisko prosząc o wybaczenie że m był w tym importunus. Ostryg dopiero więcej nie mamy, bo już po czasie, trzeba będzie appetit zachować na nie do wiosny. Panu Synowi W Pana², JMX dziekan tczewski³ prze-

¹ Michała Stefana Radziejowskiego, biskupa warmińskiego.

² Nie wiadomo dokładnie, o którego z synów Pastoriusa chodzi.

³ Adam, najstarszy syn Joachima Pastoriusa, dziekan tczewski.

prawił przeze mnie 20 czerwonych złotych⁴, lecz że w Paryżu wszystko drogo, nie będzie się mógł tym małym suplementem długo kontentować. Król JM Francuski⁵ dopiero ustawicznie w niemieckich krajach się bawi, zaczym trudna rekomendacja Pana Syna W Pana || bydź musi. Nasz rezydent Lestieux⁶ prostack i żebrak nigdy nie bywa u dworu, ale saturninam vitam ducit, i nie ma żadnego respektu w Paryżu, zaczym gdy WPan zachcesz recommendare JM Panu markizowi de Bethune⁷, rozumiem, że będzie miał Pan Syn wszelką promocyją. Musa Pastoriana⁸ jest dosyć wiadoma Królowi JM Francuskiemu, bo i te Carmina de Argentina⁹ są prezentowane za promocyją moją, radbym i drugie miał, które mi raz czytał JMX dziekan tczewski. || Sacellum Regium¹⁰ z łaski Bożej ante festa będzie in toto gotowe z wierzchu, ab intra już ambona stoi. Ołtarz po święciech także stanie, zaczym pisałem do Króla JM¹¹, względem ornatów i innych splendorów potrzebnych, jeżeli mam takowe sprawować, jak alby, komże, antependia et his similia, jaki respons będzie, według tegoż konformować się będą. JMX Hacki¹² w dzień S. Catharyni [25 listopada?] wyjechał z Wiednia do Jaworowa¹³ pro novo anno obiecuje się do nas i rozumiem, że nie omylnie będzie. || O sejmie przyszyłem nulla certitudo. IMci Pana Bielińskiego¹⁴ przyjęty sta-

⁴ Czerwony złoty, dukat, floren lub złoty węgierski — moneta najbardziej ceniona w Rzeczypospolitej.

⁵ Ludwik XIV, król francuski w latach 1643—1715.

⁶ Lestieux- L'Etreur? Mąż ulubionej pokojowej królowej Marysieńki (zob. J. Sobieski, *Listy do Marysieńki*. Opr. L. Kukulski, Warszawa 1970, s. 502).

⁷ Markiz Franciszek Gaston de Bethune (1638—1693) — poseł króla francuskiego Ludwika XIV do Polski, szwagier króla Jana III Sobieskiego. *Pastorius dedykował mu utwór Tessera honoris erga...* [b.m. i.d.], Biblioteka Gdańska PAN, sygn. Oe 7 in 272, 20 (*Encyklopedia Powszechna*, Warszawa 1860, t. 3, ss. 324—326; K. Kubik, *Joachim Pastorius*, s. 209).

⁸ Musa Pastoriana — muza poetyczna Pastoriusa.

⁹ Utwór ten nie figuruje w bibliografii pism Joachima Pastoriusa podanej przez K. Kubikę.

¹⁰ Sacellum Regium — kaplica królewska w Gdańsku wzniesiona w 1681 r., upamiętnia pobyt króla Jana III Sobieskiego w tym mieście. Kamień węgielny pod kaplicę poświęcił Joachim Pastorius 21 VII 1678 r. (P. Czaplowski, op. cit., s. 78; A. Sierakowski, *Pobyt Jana III w Pruskiech Królewskich w latach 1677—1678*, *Rocznik Towarzystwa Naukowego w Toruniu*, t. 19, 1912, ss. 209—249)

¹¹ Jan III Sobieski, król polski w latach 1674—1696.

¹² Michał Antoni Hacki, syn mieszczanina z Bydgoszczy, opat oliwski. Dyplomata i poeta, wstąpił na służbę sekretarską u Jana III Sobieskiego i pełnił ją do 1683 r. Posiadał niezwykłą biegłość w odszyfrowywaniu tajnych not dyplomatycznych. Protonotariusz apostolski, przyjął za zgodą konsystorza urząd oficjała pomorskiego w latach 1692—1695. Podejrzewany o próbę otrucia Jana III. Zmarł 4 III 1703 r. (W. Konopczyński, *Od Sobieskiego do Kościuszki, Szkice — drobniaki, fraszki historyczne*, Kraków 1921, ss. 87—88; J. C. Kretschmer, *Geschichte und Beschreibung der Zisterzienser-Abtei Oliva*, Danzig 1847, ss. 77—78; M. Komarski, *Księcia Contiego niefortunna wyprawa po koronę Sobieskiego*, Warszawa 1971, s. 25).

¹³ Jaworów (m. koło Lwowa). W 1675 r. zawarto tam traktat sojuszniczy Jana III Sobieskiego z Francją. Francja miała pośredniczyć w odzyskaniu przez Rzeczpospolitą ziem zagarniętych przez Turcję i wspólnie z Polską oraz Szwecją uderzyć na elektora brandenburskiego w celu opanowania Prus Książęcych; plan nie doszedł do skutku.

¹⁴ Franciszek Jan Bieliński, miecznik koronny i wojewoda malborski w latach 1681—1685 (P. Czaplowski, op. cit., s. 11).

tus Prussiae za wojewodę, a syna JM pro Capitaneo Mariaeburgensi¹⁵ z łaski Bożej wszystko in summa pace et concordia się odprawuje, zacyzm de felici successu nie trzeba wątpić. De Wittgero¹⁶ altum silentium, spargitur rumor, że mają przyjechać komisarze na examen od JKM, lecz i w tym nie masz żadnej pewności. Kłaniam się za tym i jestem W Pana uniżonym sługą. Ze Gdańska 19 XI 1681.

[—] Richter

4.

Lidzbark Warmiński 29 grudnia 1681

MICHAŁ RADZIEJOWSKI, BISKUP WARMIŃSKI, PRAWDOPODOBNIENIE DO JANA ZACHARIASZA SZOLCA, KUSTOSZA KAPITUŁY WARMIŃSKIEJ.

Donosi o otrzymaniu kopii testamentu Pastoriusa i dziękuje za starania wokół zabezpieczenia rzeczy zmarłego, radzi w sprawie obsadzenia wakującego stanowiska kantora i informuje o swej zamierzonej podróży do Olsztynka.

Oryginał: ADWO. Archiwum Kapituły, sygn. I, Lit. F. Nr 15 (t. 14), dwie karty papierowe o wymiarach 16,0x21,0 cm zapisane tylko dwie pierwsze strony. Pismo czytelne, atrament koloru ciemnoniebieskiego.

Per illustrius Reverendissime Domine Domine Frater Observandissime. Widzę to dobrze, że W Pan ad numeros każdą rzecz czynić racysz, et nec res omittis nec momenta. Opportunissima kopia testamentu s.p. X. Pstoriusza [sic!] przysłała, gdy moje listy do dworu pieczętował, który expediebat posłać, i posłałem go oraz i z listem W Pana do mnie pisanym, aby i Król JM¹ veteris amicis widział activitatem. Commendavi i pozostałe dzieci łasce Pańskiej². Najbardziej się frasowałem o skrypta² nieboszczykowskie, ale widzę, że optime testamento provisum posthumae famae. Przysłano mi też kopią czyli relaxatii czyli pozwu^b Nontiatura emanati ad instantiam Junioris Fantonii³. Trzeba będzie wziąć w tym solidum consilium, jako tego młodzika wykwitować, choćby też et secundam conformem

^a Kilka wyrazów przekreślono.

^b Wyraz nieczytelny.

¹⁵ Kazimierz Ludwik Bieliński, starosta malborski w latach 1681—1696 (P. Czaplowski, op. cit., s. 131).

¹⁶ Chodzi tu zapewne o adwokata gdańskiego dra Witzschera (Wydsczera, Witschera), rzecznika cechów w ich sporach przeciwko Radzie miasta. W listopadzie 1681 r. osadzono dra Witzschera w więzieniu na podstawie mandatu królewskiego. Bliższa przyczyna zastosowania tej sankcji była nieznaną. Domyślano się, że za decyzją króla stoi Rada, która chciała w ten sposób pozabawić opozycję jej najwytrwalszego doradcy. Witzscher wyszedł z więzienia dopiero po dziesięciu latach (E. Cieślak, Walki społeczno-polityczne w Gdańsku w drugiej połowie XVII wieku, Gdańsk 1962, s. 274).

¹ Jan III Sobieski, król polski w latach 1674—1696.

² Skrypta — pisma, księgi, rachunki.

³ Autor listu miał zapewne na myśli kanonika i „agenta” kapituły warmińskiej w Rzymie, Ludwika Michała Fantoniego, zmarłego 6 XI 1737 r. Starszy od niego był kanonik warmiński, Ludwik Fantoni, z pochodzenia Włoch, zmarły 30 VII 1681 r. (S. Hopp e, op. cit., ss. 127 i 128).

przeciwko pretensji Pana Kasztelana Rawskiego⁴ otrzymał. JX Bonderlind⁵ nie widać, który mi miał jakieś listy przywieść, choć już trzecia godzina w noc, a ja jutro mam wolą wybieżać trochę ku Olsztynkowi⁶ nawiedzić chorego Pana Hoverbecka⁷, i nie będę tu chyba o sobocie. Ichnościów Konfratrów amice saluto. W Pana życzliwy brat i powolny sługa. W Helcbergu⁸ 29 grudnia 1681.

X Radziejowski
Biskup Warmiński

5.

Lidzbark Warmiński 5 stycznia 1682

MICHAŁ RADZIEJOWSKI, BISKUP WARMIŃSKI, DO JANA ZACHARIASZA SZOLCA, KUSTOSZA KAPITUŁY WARMIŃSKIEJ.

Piszę o doszłych do niego wieściach o niesnaskach wśród synów Pastoriusa po śmierci ojca, zaleca otwarcie testamentu według zwyczaju oraz spisanie papierów i rachunków pozostawionych u zmarłego z portorii gdańskiej.

Oryginał: ADWO, Archiwum, Kapitułne, sygn. I. Lit. F. Nr 15 (t. 14); dwie karty papierowe, o wymiarach 20,7×32,3 cm, zapisane tylko dwie pierwsze strony. Pismo wyraźne, atrament koloru ciemnobrązowego. Na czwartej stronie figuruje adres: *Perillustrimo et Reverendissimo Domino Joanni Zachariat Szolc Custodi et Officiali Nostro Generali Domino Fratri Observandissimo, oraz okrągła pieczęć opłatkowa, przedstawiająca w tarczy baranka, a nad tarczą kapelusze kardynalski.*

Perillustris et Reverendissime Domine Domine Frater Observandissime! Doszło mię wiedzieć, iż ci którzy są teraz w Fraumburku¹, synowie² ś. p. Xa Pastoriusa [sic!] kantora warmińskiego, inconvenientia audere, czyli agere praesumunt, i inhumatum dotąd ojca swego corpus, inhumane, bo nie po synowsku tractant, haud debita prosequendo pietate. Więc że się takowej niewdzięczności connivere

⁴ Mowa o kasztelanie rawskim. Był nim wówczas Aleksander Józef Załuski (lub Hieronim Załuski?). Ostatni, jako kasztelan rawski walczył pod Wiedniem (K. Niesiecki, Herbarz Polski, t. 10, Lipsk 1845, s. 490; zob. K. Sarniecki, Pamiętniki z czasów Jana Sobieskiego, Wrocław 1958, s. 245).

⁵ Może chodzi tu o nazwisko Fonderlinde? W *Annales Monasterii Olivensis Ord. Cist. Aetale Posteriores*, podanych do druku przez P. Czapliewskiego, (Toruń 1916—1919), znajduje się na s. 301, następująca wzmianka: *Eodem die obiit D. Joannes Fonderlind [Bonderlind? — przyp. A.S.] Legendum: von der Linde colonellus S. R. Mtis. Krewny wymienionej w liście osoby?*

⁶ Olsztynek, miasteczko na terytorium Prus Książęcych.

⁷ Johann von Hoverbeck (1 XII 1606—7 IV 1682), z pochodzenia Polak, tajny radca książęcy i wybitny dyplomata w służbie Hohenzollernów, najlepszy znawca spraw polskich na dworze wielkiego kurfirsta, Fryderyka Wilhelma. Z jego rąk otrzymał w dzierżawę urząd (Amt) w Olsztynku w 1663 r. Tam też zimą 1681/1682 przebył ciężki atak choroby, prawdopodobnie podagry, która poprzedziła jego zgon (M. Töppen, *Geschichte des Amtes und der Stadt Hohenstein, Hohenstein 1859*, ss. 26—27; M. Hein, *Johann v. Hoverbeck. Ein Diplomatleben aus der Zeit des Grossen Kurfürsten, Königsberg 1925*, ss. 226—229; *Altpreussische Biographie*, Bd. 1, Königsberg/Pr. 1941, s. 291).

⁸ Lidzbark Warmiński, siedziba biskupów warmińskich.

¹ Frombork, siedziba kapituły warmińskiej.

² Można przypuszczać, że chodzi tu o młodszych synów Pastoriusa: Adriana i Joachima.

niegodzi, ultimam we wszystkim presse sequi nieboszczyka IM X Kantora zatym należy voluntatem: i tym, quos Executores³ esse voluit nieboszczyk IMX Kantor, abyście WMPanowie pro munere executorio testamenti odpieczętowni, rzeczy wszystkie officiose obaczyli, diligenterque earundem incumbant dispositioni, tak aby testamentowi in omnibus punctis et clausulis naprzdō satisfiat, a dopiero po tym residua successorum tribuator suppellex. Testamentu tego miałem copiam, którą Królowi JMci⁴ posłałem; już tedy tanquam res aperta punctualissimae executionis potrzebuje. O którą, gdy intensius WMPana, aliosque Conexecutores requiro. Zostaje WPanu uprzejmie życzliwym bratem i powolnym sługą. W Heilsberku⁵ 5 Januarii 1682.

X Biskup Warmiński mpp.

³ Nieboszczyk X Kantor był administratorem Portorii Gedanensis⁶, a zatym aerarium Pańskie w jego ręku było. Więc że nie znam tych miłych dziątek, ale z tego postępkę pełnego lekkomyślności, że się słusznie obawiać trzeba, aby i Króla JMci res aliquod damnū non patiantur. Pilno WPanu zlecam et collegis, abyście totam suppellectilem spisać kazali. Papiery, które do Portorium należą, wszystkie connotowali, et connotata dopiero oddali, aby zaś tak nie było jako świeże w skarbie pruskim⁷ mamy przykłady: umarł pisarz — registra distracta, zacząć nie powinniśmy płacić, jeżeli co zostaje na retentach⁸. Zaczynam wszystko connotować należy, żebyśmy wiedzieli co się oddało, zatrzymawszy to co testamentum permittit, jako to na expensa pogrzebu i na nagrobek⁹.

6.

Lidzbark Warmiński 5 stycznia 1682

ANDRZEJ ZAGÓRNY, KANONIK WARMIŃSKI, DO JANA ZACHARIASZA SZOLCA.

Informuje o sporach wynikłych wśród spadkobierców Pastoriusa i postuluje sposoby uszanowania woli zmarłego, dziękuje za przesłanie uchwały sejmiku pruskiego oraz donosi o intromisji nowego burgrabiego lidzbarskiego.

Oryginał: ADWO, Archiwum Kapitułne, sygn. I. Lit. F. Nr 15 (t. 14); dwie karty papierowe o wymiarach 15,0×22,0 cm, zapisane czterostronnie. Pismo wyblakłe i mało czytelne. Na ostatniej stronie adres: Perillustri et Reverendissimo D. D. Zachariae Joanni Szolc, Custodi Canonici et Officiali Generali Varmieni, Reverendissime Sen. D. Benefactori Collendissime.

¹⁻² Dopisane ręką biskupa Radziejowskiego.

³ Egzekutorami testamentu Pastoriusa byli kanonicy kapituły warmińskiej: Jan Zachariasz Szolc, Stanisław Bużeński i Jerzy Kazimierz von Ludinghausen-Wolff (zob. przyp. 29—31).

⁴ Janowi III Sobieskiemu.

⁵ Lidzbark Warmiński, siedziba biskupów warmińskich.

⁶ Portoria Gdańska — komora pałowa, urząd celny w Gdańsku (zob. przyp. 8, s. 77).

⁷ Mowa o skarbie pruskim, instytucji skarbowej Prus Królewskich, na czele której stał podskarbi pruski oraz pisarze skarbowi. Wchodzące w skład ziem pruskich trzy województwa: pomorskie, malborskie i chełmińskie miały podówczas własny skarb w Malborku (R. Rybarski, Skarb i pieniądz za Jana Kazimierza, Michała Korybuta i Jana III, Warszawa 1939, s. 49).

⁸ Retenty, pozostałości pieniężne, które nie wpłynęły jeszcze do skarbu lub z których administrator czy poborca się nie rozliczył i nie otrzymał pokwitowania.

Perillustris et Reverendissime Domine, Domine Benefactor Collendissime. A to po historyku¹ większe historie niż za żywota; gdyby nieboszczyk żył, napisałby o tym pewnie książkę. Zdziwił się bardzo Książę JM² i list WMPana wziął mi, pewnie go pośle Królowi JM³. Do WPana zaś pisze wspoł i IM Kolegów Egzekutorów⁴ testamenti, abyście WPaństwo utantur iure suo i władzy od nieboszczyka sobie zleconej. A młodzikom⁵ || nie dopuszczać rządów, et in casum żeby nie chcieli sami pieczętków swoich otworzyć, to officiose. Wielka in religio difficultować w pogrzebie ojca. Z osobna mówił mi Książę JM, abym namienił WPana, żeby^a i serca im nie wydać, które jako exenterowali^a qua autoritate, jeszcze się o tym będzie godziło mówić. W interesach też króla JM napisał Książę JM post scriptum do WPaństwa. O rezygnacją inordinatam, rozumie Książę JM, że się temu pogodzi prędką elekcją WPaństwa mane remedium in manu. || Za przesłane Laudum Marieburskiego⁶ uniżenie dziękuję WPanu Dobrodziejowi. Samegom ci tylko potrzebował punctum contributionis, ale że Pan Woyt⁷ wszystkie puncta wyjął i na to kosztłożył, chętnie winien zostaje i oddam. Listy do Reszla, Seeburga⁸ i insze rozesłałem dziś zaraz. Więcej nie mogę pisać, bo properantissime te tylko kilka słów pisać mogłem, spiesząc się na intromisję⁹ pana Kischyckiego¹⁰ na tutejsze burgrabstwo¹¹. Mój najniższy pokłon oddaję WPanu zostając sługą uniżonym. Heilsberg¹², 5 Januarii 1681^b

[—] A. Zagorny

^{a-a} Zdanie podkreślone.

^b Błąd w dacie listu. Powinno być 5 stycznia 1682 r.

¹ Chodzi o Joachima Pastoriusa.

² Mowa o Michale Stefanie Radziejowskim, biskupie warmińskim w latach 1680—1688

³ Jan III Sobieski.

⁴ Egzekutorami testamentu byli kanonicy kapituły warmińskiej: Jan Zachariasz Szolc, Stanisław Bużeński i Jerzy Kazimierz von Ludinghausen-Wolff (zob. przyp. 29—31).

⁵ Autor listu ma tutaj na myśli synów Pastoriusa.

⁶ Laudum Marieburskie — uchwała sejmiku generalnego Prus Królewskich w Malborku.

⁷ Chodzi tu o landwójta (wójta krajowego) na Warmii.

⁸ Seeburg — Jeziorany, miasto w pow. biskupieckim.

⁹ Intromisja — po polsku „wwiązanie”. Akt prawny faktycznego wprowadzenia nowego dziedzica w posiadanie dóbr. (Z. Głóger, Encyklopedia staropolska, Warszawa 1958, t. 2, s. 276).

¹⁰ Kischycki? Być może Giżycki.

¹¹ Mowa o burgrabim, czyli dowódcy załogi zbrojnej zamku lidzbarskiego.

¹² Lidzbark Warmiński, siedziba biskupów warmińskich.

7.

[b. m. 1682]

ZESTAWIENIE WYDATKÓW NA POGRZEB JOACHIMA PASTORIUSA

Oryginał: ADWO, Archiwum Kapitułne, sygn. I List F. Nr 15 (t. 14), luźna karta papierowa o wymiarach 13,0X19,5 cm. Pismo wyraźne, atrament koloru ciemnoniebieskiego.

Memoriale expensarum piee memoriae rodzyca naszego	
Traczm	złotych 22
Tym co obciessowały drzewo	24
Tym co je wozily	9
Ślusarzowi co nowe zamki zawiesioł	7
Skłarzowi	6
Cieślom od roboty	7
Mularzowi od roboty	4
	Summa 79

DAS TESTAMENT DES KÖNIGLICHEN SEKRETÄRS, HISTORIOGRAPHEN,
ARZTES UND ERLÄNDISCHEN DOMHERRN JOACHIM PASTORIUS
(1611—1681)

Zusammenfassung

Joachim Pastorius gehört zu den hervorragenden Vertretern der geistigen Kultur im Polen des 17. Jahrhunderts. Er war nicht nur ein namhafter Geschichtsschreiber, Pädagoge und Schriftsteller, sondern ebenso Diplomat und Medizinlehrer. Sein literarischer Nachlass umfasst über 250 Werke.

Pastorius wurde in Głogów (Glogau) in Schlesien am 15.9.1611 geboren. Seine medizinischen Studien schloss er mit der Erlangung der Doktorwürde an der Universität Leiden ab; sein Interesse galt aber der Geschichte, Philosophie, Rhetorik und Theologie. Er hielt Vorlesungen über Geschichte, sowie Anatomie und Medizin an den Gymnasien in Elbląg (Elbing) und Gdańsk (Danzig). Einen bedeutenden Teil seines Lebens verbrachte er am Hofe des Königs von Polen.

Als Anerkennung für seine Verdienste wurde er in den polnischen Adelsstand erhoben und erhielt den Beinamen „ab Hirtenberg“, der zusammen mit dem Namen geschrieben wurde. Sein letztes Lebensjahr verbrachte er in Ermland, wo er als Domherr und Kantor am 26.12.1681 starb und in Frombork (Frauenburg) beigesetzt wurde.

Nur wenige Dokumente, die sich auf Pastorius persönliche Angelegenheiten beziehen, sind erhalten geblieben, und zwar: sein eigenhändig geschriebenes Testament und einige Briefe, die im Ermländischen Diözesenarchiv Olsztyn (Allenstein) gefunden worden sind. Vier von insgesamt fünf Briefen sind in polnischer Sprache verfasst. Sie gehören zu den wenigen Polonica des 17. Jahrhunderts in den Beständen des Archivs. Diese Quellen, die einiges Licht in Pastorius Familienverhältnisse bringen, sind bisher noch nicht veröffentlicht worden.